
NESTURİLER ve NESTURİ KİLİSESİ

Kadir ALBAYRAK *

GİRİŞ VE TARİHSEL ARKAPLAN

Doğu Süryani veya Asurî Kilisesi olarak da bilinen Nesturi Kilisesi adını, İmparator II. Theodosius tarafından 428 yılında İstanbul Patrikliğine atanan Nestur (*Nestorios*)'dan almaktadır. Nestur 382 yılında Roma İmparatorluğu'nun *Kommagene* eyaletinin, *Germanikeia* (Maraş) kentinde doğmuş, öğrenimini Antakya İlahiyat Okulu'nda tamamladıktan sonra papaz ve vaiz olarak çalışmıştır. İyi bir vaiz olan ve hitabet gücüyle öne çıkan Nestur ayrıca sapkınlarla karşı verdiği ateşli mücadeleyle de Anadolu'nun çeşitli yörelerinde tanınmıştır.

Nesturi kilisenin tarihi Nestur'dan ve evrensel konsillerden çok öncelerine dayanmaktadır. Mezopotamya ve Kalde kilise geleneği, bu bölgelerin Hıristiyanlaşma tarihini Havari Aziz *Thomas* ve arkadaşları olan *Addai*, *Aggai* ve *Mari* zamanına kadar geriye götürürler. Hatta son ikisi İsa'nın müritleri olarak da mülahaza edilmektedir. Süryaniler, Mezopotamya bölgesinde, Suriye'de yaşadıkları için bu adı almışlarsa da, 38 yılında, Hıristiyan olduklarında, Antakya'yı merkez edinmiş bir topluluk halinde idiler ve *Ârâmî* adını kendileri için kullanmayıp bunu putperest kalanlara bıraktılar ve bir mezhebi ifade etmek üzere Süryani adını be-

* Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Öğretim Üyesi

nimsediler. Yine kendileri gibi Süryani kökten gelen, fakat zamanla Asya'ya ve Çin'e kadar yayılıp çeşitli milletlerden mensuplar edinen Nesturiler'le İsa'nın şahsiyeti, Meryem'e *Theotokos* denilip denilemeyeceği gibi konularda ayrılırlar ki, Süryaniler *Theotokos* denilebileceğine inanırlar. Nesturiler ise bugüne kadar, Yunanca *Theotokos*'un Süryanice karşılığı olan *Yaldath Allaha* kavramını kullanmaktan çekinmişler, bunun yerine *Bakire Meryem'e, İsa'ya hamile kalan* anlamında *Yaldath Mesih* kavramını kullanmışlardır. Ayrıca birçok eserde Nesturiler için *Chaldeen non Unis* yani, *Papalığı tanımayan Keldaniler* şeklinde bahsedilmektedir. Dolayısıyla *Nesturiler; gerçekte Roma'ya bağlanmayı reddeden Keldaniler olarak, Keldaniler de; Roma'nın otoritesini kabul eden Nesturiler* şeklinde tanımlanabilir. 431 yılındaki Efes Konsili ile birlikte birbirine zıt *Doğu-Batı, Süryani-Yunan, Semitik-Bizans, Diofizit-Monofizit ve Nesturi-Ortodoks* şeklindeki kutuplaşmalar ortaya çıkmış oldu.

431'de Efes'te toplanan ekümenik Konsil Nestur'u azledip Mısır'a sürgün etti. Daha sonra İmparator bu öğretinin ortadan kalkması için inanılmaz şiddet ve baskılara girişti; valilerine katliamlar düzenlettirdi. Fakat bütün bunlara rağmen öğreti yayılmaya devam etti. Nestur yanlısı Süryaniler çalışmalarını Urfa Yüksek Din Okulu'nda; bu okul İmparator Zenon tarafından kapatıldıktan sonra da Nsibin (Nusaybin)'de sürdürdüler. İşte bu zamandan itibaren Nestur'un öğretisi ünlü bilgin Narsai sayesinde Nusaybin'den bütün Mezopotamya ve İran Hıristiyanları arasında yayılmaya başladı. Buranın Episkoposu Barsauma da, bu hareketi bütün gücüyle destekledi. 484'ten sonra Barsauma, İmparator'un desteğiyle İran İmparatorluğu'nda yaşayan Hıristiyanlara zorla Nestur'un fikirlerini kabul ettirdi ve onları Roma-Bizans İmparatorluğu'ndan ayrıarak, ayrı bir millî kilise meydana getirdi. Böylece bu millet kendi millî ismini kaybetmeye başladı ve inançlarının ismi olan Nesturi, etnik isimleri olan Keldani'nin yerini aldı. Ancak bunlara Nesturi adı verilmesine rağmen kendileri "Doğu Kilisesi" tabirini tercih etmektedirler. Nesturi teriminin beğenilmemesinin ve pek az kullanılmasının sebebi, 431 yılında yapılan Efes Konsili'nde genel kiliseden aforoz edilmiş olan Nestur'un kötü ününün bir mirasçısı olarak görülme istemeyişleri olarak açıklanmaktadır.

Kilise tarihinde *Nestoryanizm* diye bilinen akıma adını veren Nestur'un (382-451) fikirlerinin kaynağı hiç şüphesiz tahsil gördüğü Antakya İlahiyat Okulu idi. İskenderiye Okulu, Yeni Eflatuncu Felsefe'nin temelleri üzerine bina edilmişken, Antakya Okulu eski Grek tesiriyle Aristoteli mantık ve felsefesinin temelleri üzerine kurulmuştu. İskenderiye

Kilisesi Eflatun'un prensipleri ışığında, Kitabı Mukaddes'i ruhanî ve sembolik yönde tefsir ediyordu. Savunduğu görüşlerden dolayı İskenderiye Kilisesi taraftarlarına da *Monofizitçiler* (Tek Tabiatçılar) denmiştir. Buna karşılık Antakya Süryani Kilisesi'nde Kitabı Mukaddes literal olarak yorumlanıyordu.

Nestur, İsa'da insanî tabiat olmadığını söyleyenleri sapkınlar olarak nitelendiriyordu. Ona göre İsa, hem tanrı hem de insan olmak üzere iki tabiatlıydı. Nestur'un Patrikliği'nin ilk yıllarında, Kilise Babaları arasındaki en önemli tartışmalar Meryem üzerinde yoğunlaşmıştı. İskenderiye Kilisesi, Meryem'in *Theotokos* (Tanrı anası) olduğunu savunuyordu. Bu fikir ilk defa İskenderiyeliler ve Kıptîler tarafından ortaya atılmıştı. Nestur ise, Antakya İlahiyat Okulu'nun görüşünü, yani Meryem'in tanrı anası değil, insan anası olduğunu, dolayısıyla İsa'nın insan olarak doğduktan sonra tanrı tabiatını kazandığını savunuyordu. Bu sebeple Nestur'un taraftarlarına *Diöfizitçiler* (Çift Tabiatçılar) denmiştir.

NESTURİLER'LE MÜSLÜMANLARIN İLİŞKİSİ

İslamiyet'in doğuşu esnasında Mezopotamya'da yaşayan Hıristiyanlar Sasanî İmparatorluğu'nun çeşitli zulümlerine maruz kalıyorlardı. Kendilerinden alınan vergiler artık altından kalkamayacakları bir hâl almıştı. Bu yüzden fetihler sırasında Müslümanları bir kurtuluş kapısı olarak görmüşler ve onlara yardım etmişlerdir. Daha sonra ise, İranlılar'la yapılan savaşlarda bunlar Müslümanlar'ın yanında yer almışlar, ganimetlerden faydalanmışlardır. Bu şekilde birçok Hıristiyan, Araplarla kaynaşarak Müslümanlaşmış, sadece Hire ve Necran bölgesinde bazı Hıristiyanlar ve onlara ait kiliseler ayakta kalmıştı. Hz. Ömer'in Necran Hıristiyanları'na İslam dinini şart koşmamış, sadece Irak bölgesine nakletmekle yetinmiş, onlara verdiği ahitlerin saklandığı ve hatta günümüze kadar ulaştığı da söylenmektedir. Müslümanlara göre, Nesturiler İslam hukukunda zimmîlere ait hükümlere tâbi bulunuyorlardı. Nesturiler Abbasiler'in ilk devirlerinde Bağdat ve çevresine yoğun bir şekilde yerleşmişlerdi. Miladî 830'da Halife Me'mun tarafından kurulan ve bir bilimler akademisi olarak nitelendirilen *Beytü'l-Hikme*'nin tercüme faaliyetlerine, başta *Huneyn b. İshak* (809-873) olmak üzere birçok Nesturi katılmıştır.

NESTURİLİĞİN YAYILMASI, İNANÇ VE PRATİKLERİ

Nesturi Kilisesi, V. yüzyıldan XIV. yüzyılın sonuna kadar bütün şimdiki Irak, İran, Orta Asya, Çin ve Hindistan'da büyük gelişmeler kaydetti. XV. yüzyılın başında Irak ve Hindistan Kiliseleri dışında, As-

ya'daki bütün Nesturi Kiliseleri çeşitli istilalar nedeniyle güç ve kan kaybetti.

Bizans devlet kilisesinin sürekli baskısı altında kalan Nesturilerin, Sasani İmparatorluğu'nun sınırları içine çekildiklerini görüyoruz. Böylece Asur halkı tarihte ilk kez ikiye ayrılıyor, Süryani Kadîm Kilisesi'ne bağlı olan Batı Asurlular Bizans topraklarında kalıyorlardı. Doğu Asurlular ise, kısa sürede bugünkü İran ve Irak'ta kiliselerini örgütlediler. Hindistan, Türkistan ve Çin içlerine kadar misyonerler göndererek, kilise faaliyetlerini uzun bir süre bu bölgelerde sürdürdüler. VII. ve IX. yüzyıllar arasında İslam'ın yayılması ve XIII. yüzyılda Anadolu, İran ve Irak üzerine yapılan Moğol akınları sonucunda kilise önemli ölçüde kan kaybına uğradı. Bölgedeki politik dalgalanmalara paralel olarak yer değiştiren Patriklik makamı 782'de Bağdat, 831 yılında da Musul olmuştur. Moğollar'dan etkilenen Nesturiler'in büyük bir bölümü Hakkari dağlarına ve Urumiye ovasına geçerek, oralarda yerleştiler. Patrikhane ise bir kaç yüzyıl daha Musul'da kaldı. Ancak 1779'da Hakkari dolaylarındaki Koçanis'e (Konak) taşındı. Patrik Mar Simon'un 1918 yılında Kürtler tarafından öldürülmesinden sonra Musul'a; Irak'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra da Amerika'ya taşındı. *Nesturi* veya *Doğu Asur Patrikhanesi* bugün *Chicago*'dadır.

Nesturiler ilk günah inancını kabul etmezler. İznik (325) ve İstanbul (381) olmak üzere sadece iki evrensel konsili kabul ederler. Nesturiliği mahkum ettiğinden dolayı Efes Konsili'ni (431) ve kendilerinin katılımı dışında yapılan daha sonraki konsilleri de yasal olarak tanımazlar. Nesturiler evlerinde ikon, temsilî figür ve resimler bulundurmazlar. Bundan dolayı ilk bakışta Protestanları; *Batı'nın Nesturileri* ve *Nesturileri* de; Martin Luther'den çok önce yaşamış olan *Doğu'nun Protestanları* şeklinde düşünmek mümkündür.

Nesturiler de diğer birçok Hıristiyan kiliseleri gibi yedi adet sakramenti kabul ederler. Fakat bunların özellik ve ayrıntıları açıkça belli olmayıp, isimleri de değişmekte, vaftiz, evharistiya, evlilik ve rahip takdisi diğerlerinden daha önemli sayılmaktadır. Vaftiz ayininin vücudu temizlediğine inanıldığı gibi o aynı zamanda manevî temizliğin de kaynağıdır. Bir kadın erkek çocuk dünyaya getirirse kırk, eğer bu kız olursa daha uzun bir süre kiliseye giremez. Yedi gün boyunca bu kadın kirli kabul edilir, kendisine tahsis edilenler dışında hiç bir yiyeceğe ve mutfak eşyasına dokunamaz. Sekizinci günde çocuk vaftiz edilir ve tören genellikle suya daldırıp çıkarma şeklinde gerçekleşir. Çocuk, yüzü doğuya

dönük biçimde suya üç defa daldırılıp çıkarılır ve bunu bedenın kutsal yağla yağlanması izler.

Nesturiler ihtida edenler dışında, günah çıkarma ve kutsal yağla yağlama ayinlerini bırakmışlardır. Günah itirafı da artık yapılmamaktadır. A'raf inancını reddederlerken, diğer yandan ölümler için dua etmeyi de ihmal etmezler. Sevap ve günahların genel dirilişten ve son yargıdan sonra verileceğine inanırlar. Sadece zina halinde boşanma kabul görmektedir.

DİN ADAMLARI VE HİYERARŞİ

Tarihî olarak Nesturi Kilise hiyerarşisi sekiz sınıftan meydana gelmektedir: Patrik, Metropolit, Piskopos, Baş diyakon, Papaz, Diyakonlar, Diyakon yardımcısı ve Papaz çırağı. En yüksek mertebeye ulaşmak için, bütün ara derecelerden geçmek gerekir, ancak bütün bu rütbeler aynı günde de alınabilir. Böylece bazen, sıradan laik insanların bir günde papaz çırağı, diyakon yardımcısı, diyakon ve papaz olduklarına rastlanmaktadır. Genellikle on sekiz yaşından önce diyakonluk, yirmi beş yaşından önce de papazlık verilmemekte, fakat pratikte bunlara uyulmaktadır.

Önceleri Nesturi Kilisesi'nin başkanı olan Patrik, piskoposlar tarafından seçilirken 1552'den itibaren bu görev aynı aileden kişilere vermeye başlandı. Patrik, gerekli şartları gerçekleştiren patrik ailesinin üyeleri arasındaki piskoposlar tarafından seçilir. Piskoposların atanması ise, halkın onayı ve patriğin tasdiğiyle olur. Piskoposluk adayları, doğuştan itibaren asla et yememelidir; fakat balık, yumurta, süt ve peynir yiyebilirler. Eğer patriklik görevi söz konusu ise, annenin hamileliği süresince aynı perhize uyması gerekir. Piskopos veya patrik ailesinin bir üyesi, kendi akrabalarına ayrılmış görevi kabul etmekten vazgeçerse, yakınlarının yanında açıkça et yiyerek bu durumu ilan eder.

Patriklik veraseti, patrik evlenemediğinden, amcadan yeğene geçer. Nesturi Kilisesi'nin Patriği eskiden, İran'daki *Selösi-Steziyon* dinî bölgesinde Piskoposlar tarafından takdis edilirdi. Nesturi patrikleri takdis edilince Simon veya Mar Simon (*Aziz Petrus anlamındadır*) adını alır. Resmî olarak Patrik *Bütün Doğu'nun Patriği* diye adlandırılır. Kullandığı mühürde *Havari Thaddeus'un makamında oturan Mar Simon* cümlesi bulunur ve kendisinin Nesturi Kilisesi'nin başkanı olduğunu belirten beratı Osmanlı Sultanları'ndan alıyordu. Ayrıca her aşîretin bir piskoposu, fiilî iktidar sahibi *Melik* ya da *Malik* unvanı verilen dünyevî bir reisi de buluyordu. Malik, başka bir kabileye harp açmak veya onunla barış an-

laşması yapmak hakkına sahip idi. İşte, bu aşiret teşkilat yapısı ve hayat tarzları yüzünden, bazı yazarlar bu dağlı Nesturilere Hıristiyan Kürtler adını vermişlerdir. Ancak Kürtler'le bunların herhangi bir etnik veya dinsel ortak yanı yoktur.

Eskiden Metropolitler kendilerine bağlı Piskoposları, Patriğin izni ile kutsayabiliyordu. Halk, seçimi, eski verasetle seçim hakkının tek hatırası olan alkışlarla onaylıyordu. Artık kendilerine bağlı Piskoposlar kalmadığı için Metropolitlik, sadece bir şeref unvanıdır. Piskoposlar vergiden ve evlilik ilâmından, kiliselerin kutsanmasından, papazlık töreni haklarından doğan çok az bir gelirle ve kiliseye gelenlerin ödediği yıllık vergiyle yaşıyorlardı. Bekârlık bütün yüksek görevler için gerekli bir şarttı. Yine de, kayıtlarda evli piskoposların varlığından söz edilmektedir. Daha sonraları bu, kişisel bir tercih haline gelmiştir.

V.-IX. yüzyıllar arasındaki gelişme döneminde Nesturi Kilisesi 200'den fazla piskoposluk ve 27 başpiskoposluk kentine sahipti. Daha XIX. yüzyılın ilk yarısında 26 ve sonlarına doğru 12 piskoposluk merkezi vardı. 1914'te sadece Şemdinan (Şemdinli) piskoposluk bölgesi bulunuyordu. 1951 tarihinde ise artık Irak'a sığınmış olan, az önce sözünü ettiğimiz Şemdinan metropoliti kalmıştı.

Her cemaat veya köy kendi papazını seçer ve genellikle otuz kırk aile için bir papaz bulunur. Papaz *Rabbi*, *Rabbi Gasha* veya *Kassi* diye adlandırılır. Bütün papazlar evlidir. Görevi sık sık oğullarına veya damatlarına devrederler. Dul kalan papazlar yeniden evlenebilirler. Hemen hemen hepsi derin bir cehalet içinde bulunmalarına rağmen, cemaatleri nezdinde büyük bir saygıya sahiptirler. Diyakonlar veya diyakon yardımcıları daha üst bir göreve çıkmaya çalışmadan, bütün hayatları boyunca aynı görevlerini sürdürürler. Nesturiler'de *Shahârâ* (Kilise Şarkıcısı) adı verilen ve diğer kiliselerde bilinmeyen bir rütbe vardır. Şarkıcılar arasından seçilen bu kişi asla diyakon olamaz; papaz bulunmadığında ayine başkanlık edebilir ve cenaze törenlerini yürütebilir.

OSMANLI DÖNEMİNDE VE GÜNÜMÜZDE NESTURİLER

Osmanlı Devleti'nde Nesturiler son dönemlere kadar huzur içerisinde yaşamışlardır. Fakat değişik Hıristiyan misyoner grupların faaliyetleri sonucunda I. Dünya Savaşı sırasında yabancı güçlerle işbirliği yapmışlardır. 1903'te 16 yaşında Patrik seçilen Simon Benjamin XIX, 15 Haziran 1915'te Osmanlı Devleti'ne, yandaşlarıyla birlikte isyan etti. Ancak destek aldığı Rusya'nın çökmesi sırasında halkıyla beraber kaçmak zorunda kaldı ve 16 Mart 1918'de bir Kürt lider tarafından İran'da öldü-

rüldü.

Dinî inançları dikkate alınarak Keldani, Nesturi, Süryani veya Yakubi denildiğinde; Doğu Hıristiyanlığı içerisinde ayrı ayrı mezhepler akla gelir. Aralarındaki Kristolojik (Hz. İsa'nın tabiatı ile ilgili tartışmalar) ve Mariyolojik (Hz. Meryem'in tabiatı ile ilgili tartışmalar) farklılıklara rağmen, I. Dünya Savaşı'ndan sonra hepsinin de, Batılılar tarafından; "Asurlular" veya "Asur Kilisesi" diye adlandırılmaya başlandığını görüyoruz. Böyle bir isimlendirmeden amaçlanan şey, doğu Hıristiyanlığı içerisindeki dinî ayrılıkları ikinci plana iterek, ırkî temellere dayalı bir grup kimliği aşlamaktı. Bununla birlikte, Hıristiyan aydınların bir kesimi tarafından vurgulanan Asurlu kavramı, Türkiye'deki Hıristiyanlarca ve Müslüman komşularınca hemen hemen hiç bilinmemektedir. Esasen Nesturi kavramı için de aynı şeyi söyleyebiliriz.

Mevcut bilgilerin yetersizliği ve dağınıklığından dolayı, Nesturiler'in gerçek sayısını tespit etmek şimdilik mümkün değildir. Bu konuda sadece tahminî rakamlar verilebilir. Bunlar da bilimsel sonuçlardan ziyade gözlem ve kişisel kanaatlerden ibaret olduğu için güvenilir değildir. Zaten yüzyıllardır Nesturilik'ten Keldaniliğe dönme olaylarının da sık sık meydana geldiğini unutmamak lazım gelir. Bu ve benzeri sebeplerden dolayı Nesturiler bazen Irak ve dışında elli bin civarında denirken, bazen de Irak, İran ve Suriye'de seksen bin, Hindistan'da beş bin, Amerika'da ise yirmi beş bin olarak gösterilmektedir. Suriye ve Kıbrıs'ta da az sayıda Nesturi bulunduğu ifade edilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'ndeki sayıları hakkında da herhangi bir bilimsel veri elde mevcut olmadığı gibi genellikle Süryani, Keldani, Asurî şeklinde adlandırılmaktadırlar. Dünyadaki toplam sayılarının 150 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir. Nesturiler günümüzde patrik ailesinin bir üyesi tarafından yönetilen *American Assyrian Apostolic Church* adlı Presbiteryenlik'ten mülhem özel bir kilise teşkilatına sahiptirler.

KAYNAKÇA

Ainsworth, W. F., *Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea and Armenia, II*, London 1842.

Albayrak, Kadir, *Keldaniler ve Nasturîler*, Ankara 1997.

Atiya, A. S., *A History of Eastern Christianity*, London 1968.

Brock, S. P., "The 'Nestorian' Church: A Lamentable Misnomer", *Bulletin of the John Rylands University Library of Manchester*, Vol. 78, Num. 3, 1996.

Cuinet, V., *La Turquie D'Asie, II*, Paris 1891.

- Çevik, Mehmet, "Büyük Devletlerin Doğu Anadolu ve Kuzey Irak Politikalarında Bir Başka Unsur: Nesturiler", *Beşinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri, I*, 23-25 Ekim 1995, Genelkurmay Basımevi, İstanbul 1996.
- Edwards, D. L., *Christianity the First Two Thousand Years*, London 1997.
- Elbîr Ebûna, "el-Kenîsetü'l-Keldaniyye es-Süryaniyye eş-Şarkıyye el-Katulikiyye", *Tarîhü'l-Kenîse, II*, Beyrut 1997.
- El-Hassan bin Talal, *Christianity in the Arab World*, London 1998.
- Fraze, C. A., *Catholics and Sultans*, London 1983.
- Grant, A., *Nasturiler ya da Kayıp Boylar*, çev. Meral Barış, İsveç 1994.
- Günay, Ünver, - Güngör, Harun, *Türk Din Tarihi*, Kayseri 1998.
- Janin, R., *Les eglises orientales et les rites orientaux*, Paris 1955.
- Joseph, J., *The Nestorians and their Muslim Neighbors*, New Jersey 1961.
- Moosa, M., "Nestorian Church", *The Encyclopedia of Religion, X*, New York 1987.
- Nikitine, B., "Nesturiler", *İslam Ansiklopedisi, IX*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, İstanbul 1993.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, İstanbul 2000.
- Şehristanî, el- Mîlel ve'n- Nihal, I, Beyrut 1382/1961